

تبیین نقش مؤلفه «پایداری» در فرآیند شکل‌گیری «مجموعه‌های گردشگری اکولوژیک» (نمونه مورد پژوهش: استان مازندران، بهشهر، دریاچه عباس‌آباد)

عرفان خصم افکن نظام^{*۱} آزاده اربابی سبزواری^۲

۱- دانشجوی کارشناسی ارشد، مهندسی معماری، دانشکده فنی و مهندسی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد اسلامشهر، اسلامشهر

۲- دانشیار (عضو هیئت علمی)، گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشکده علوم پایه، دانشگاه آزاد اسلامی واحد اسلامشهر، اسلامشهر

چکیده

رونق گردشگری در هر مکان جغرافیایی در کنار پیامدهای مثبت و منفی اقتصادی- اجتماعی، اثرات زیست‌محیطی به همراه دارد که در صورت ادامه یافتن می‌تواند خسارت‌های جبران‌ناپذیری را به بار آورد. گردشگری پایدار محیطی یا اکولوژیک، عبارت است از: گسترش صنعت گردشگری و جذب جهانگردان به کشور با استفاده از منابع موجود، به گونه‌ای که ضمن پاسخ دادن به نیازهای اقتصادی، فرهنگی، اجتماعی و ضوابط قانونی جامعه و انتظار جهانگردان، بتوان وحدت و یکپارچگی و هویت فرهنگی و سلامت محیط زیست، تعادل اقتصادی و رفاه مردمان کشور و میهمانان آنها را به طور متوازن و پیوسته در حد بهینه تأمین کرد. برنامه‌های توسعه پایدار گردشگری در هر کشور می‌بایست با ارزش‌ها و ایدئولوژی‌های خاص آن کشور سازگار باشد، در واقع همواره باید اصل انعطاف‌پذیری و تغییر رعایت شود. ساختار اصلی مقاله بر پژوهش با رویکرد تحلیلی به روش کتابخانه‌ای و پیمایشی از نوع کاربردی استوار است که به واکاوی و تحلیل اطلاعات مرتبط با مبانی نظری صنعت گردشگری می‌پردازد؛ سپس نگاهی به مبانی گردشگری پایدار و رابطه آن با عوامل شکل‌دهنده مجموعه‌های گردشگری اکولوژیک با هدف ارتقای مجموعه‌های گردشگری در منطقه مورد پژوهش براساس نظریات پرداخته و فرآیند شکل‌گیری مجموعه‌های گردشگری اکولوژیک تبیین می‌شود و سپس نمونه مورد مطالعه به عنوان یک محیط گردشگری پایدار که بر اساس رویکرد طراحی اکولوژیک (زیست محیط‌گرا) با بهره‌گیری از مفاهیم و مبانی نظری تحقیق انجام شده است، ارائه می‌شود. نتایج پژوهش نشان می‌دهد که شکل‌گیری مجموعه‌های گردشگری اکولوژیک در اطراف جاذبه‌های طبیعی- تاریخی در کشورمان می‌تواند گامی مؤثر در توسعه پایدار گردشگری باشد؛ همچنین اگر «برنامه‌ریزی فیزیکی گردشگری» در ایران با شیوه‌ای نظام یافته انجام گیرد، می‌تواند به «ایجاد اشتغال» و «افزایش ارزش پول داخلی» منجر شود.

واژه‌های کلیدی: صنعت گردشگری، گردشگری پایدار، توسعه پایدار، مجموعه‌های اکولوژیک.

* نویسنده رابط : erfannezam@yahoo.com

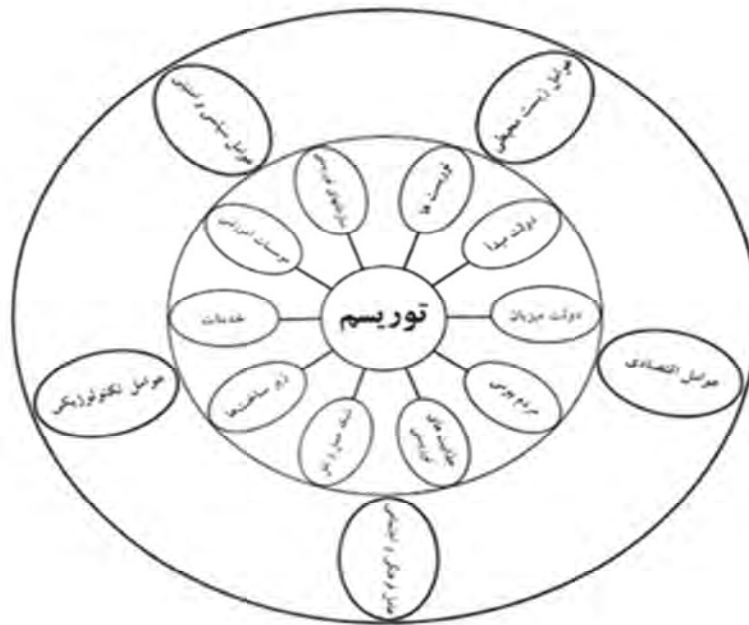
مقدمه

در طی ۶۰ سال اخیر، گردشگری از رشد پیوسته‌ای برخوردار بوده است و به عنوان یکی از منابع عمده درآمدزایی و ایجاد اشتغال در جهان به شمار می‌آید (نوبخت، ۱۳۸۷). صنعت گردشگری دارای ویژگی‌های کاملاً منحصربه‌فردی است که آن را از سایر مقولات و پدیده‌ها متمایز می‌کند. اولین و مهمترین ویژگی گردشگری این است که این صنعت بر پایه‌ی عامل حرکت بنا شده است و متکی بر دو عامل سفر و اقامت است. از این رو هر چند دارای تأثیرات پایداری است ولی ماهیتی موقتی دارد. از سوی دیگر، ترکیبی از گرایش‌ها، ارتباط‌ها و تعامل‌های اقتصادی و اجتماعی میان گردشگران و جوامع گوناگون است و به همین دلیل تأثیرات مثبت و منفی عمده‌ای بر جای می‌نهد (زیاری و مردانی، ۱۳۹۴). سازمان گردشگری جهانی در بیانیه مانیل، گردشگری را یک نیاز اساسی در هزاره سوم معرفی نموده است (Seongseop Kima et al, 2007: 1031). از سال ۱۹۵۰ که مسافرت جنبه‌ی جهانی به خود گرفت و در سطح بین‌المللی به صورت یک فعالیت عمومی مطرح شد، هر سال بر تعداد گردشگرها افزوده شده است. مطابق برآورد سازمان جهانی گردشگری (Tourism Organization The United Nations World) در طی سال‌های ۱۹۵۰-۲۰۰۵، گردشگری بین‌المللی با نرخ رشد سالانه ۶/۵ درصد از ۲۵ میلیون گردشگر در سال ۱۹۵۰ به ۸۰۶ میلیون در سال ۲۰۰۵ افزایش یافت و پیش‌بینی می‌شود تا سال ۲۰۲۰، تعداد گردشگر ورودی در سطح جهان به ۱/۵ میلیارد نفر خواهد رسید (WTO, 2006). با توجه به ماهیت کاربری صنعت گردشگری، به رغم پیشرفت‌های فن‌آورانه در جهان، این صنعت همچنان بر محور نقش قابل توجه نیروی انسانی استوار است، به طوری که این صنعت موجب اشتغال مستقیم در زیربخش‌های صنعت و اشتغال غیرمستقیم در بسیاری از فعالیت‌های مالی، تبلیغاتی، فنی، حقوقی، حمل و نقل، مواد غذایی، خدمات اداری، فروش، پزشکی و بهداشتی، هتل‌داری و نظایر آن می‌شود (Oh, 2005). این ویژگی برای کشورهایی که با مشکل بیکاری روبرو هستند و از توانایی‌های لازم (طبیعی، فرهنگی، تاریخی و اجتماعی) برای توسعه گردشگری برخوردارند اهمیت خاصی دارد. بنابراین توسعه‌ی صنعت گردشگری با تمرکز بر ایجاد مراکز سرگرمی، فرهنگی و فراهم نمودن امکانات رفاهی به منظور جذب سرمایه انسانی مورد نیاز و توسعه کسب‌وکارهای جدید به یکی از اساسی‌ترین برنامه‌ها برای بسیاری از شهرها و مناطق تبدیل شده است (Eisinger, 2000). برای ایجاد یک توسعه همه‌جانبه و پایدار و همچنین جایگزینی منابع جدید کسب درآمد، به جای منابع نفتی نیازمند استفاده از تمامی امکانات و قابلیت‌های کشور می‌باشیم. در این راستا صنعت گردشگری که اقتصاددانان آن را سومین پدیده اقتصادی پویا و رو به رشد، پس از صنعت نفت و خودروسازی می‌دانند، به عنوان نیاز اساسی کشور مطرح می‌شود (تولایی و همکاران، ۱۳۹۲). گردشگری را می‌توان صنعت سفید (White Industry) نام نهاد، زیرا برخلاف اغلب صنایع تولیدی، بدون آلوده‌سازی محیط‌زیست انسانی، زمینه‌ساز دوستی و تفاهم بین‌ملت‌هاست و صلح و صفا را برای مردمان به ارمغان می‌آورد. کشور ما نیز از جنبه‌ی جاذبه‌های گردشگری، دارای انواع اقلیم‌ها، فضاها و فصل‌هاست و از جنبه آثار باستانی، مناطق تفریحی و زیبایی‌های طبیعی با کشورهای پیشرفته در صنعت گردشگری برابری می‌کند (الوانی و پیروزبخت، ۱۳۸۵: ۱۳). طبق اعلام یونسکو، ایران در رتبه‌ی ده کشور برتر جهان از لحاظ غنای قدمت و اماکن باستانی قرار دارد. ایران با داشتن حدود دو هزار کیلومتر ساحل با دریای عمان و خلیج فارس در جنوب و سیصد کیلومتر ساحل دریای مازندران در شمال، وجود رشته‌کوه‌های عظیم البرز و زاگرس و کوه‌های پراکنده در مرکز و با داشتن اقلیمی متنوع، پیشینه‌ی

تاریخی درخشان، آثار باستانی، موسیقی غنی و فرهنگی سترگ، مناظر بدیع طبیعی و ... توان بالقوه بسیار مساعدی برای جذب جهانگرد دارد (شمس و مطلبیان، ۱۳۹۳). از جمله پتانسیل‌های گردشگری ایران، حوزه شرق مازندران است که جلوه‌ای از شاهکار طبیعت است؛ در این منطقه وجود بوستان‌های جنگلی، رودها، چشمه‌ها، دریاچه‌ها و ... هر بیننده‌ای را شیفته خود می‌سازد. مجموعه تاریخی عباس آباد در واقع یکی از بسترهای بکر طبیعی است که از گذشته تا به حال هم مکانی برای اقامت گردشگران داخلی بوده و هم به دلیل دارا بودن منظر منحصر به فرد و هوای مناسب در فصول بهار و تابستان، تفرجگاه مردم مازندران و گرگان می‌باشد. یکی از راهبردهای که اخیراً در اغلب کشورهای جهان مورد توجه قرار گرفته، توسعه و گسترش گردشگری در نواحی محروم و دارای پتانسیل‌های لازم برای گسترش گردشگری است، می‌باشد. بخش بسیار مهمی از فعالیت‌های جهانگردی در دنیا مبتنی بر یک گرایش قوی و تمایل خاص به بهره‌مند شدن از طبیعت است که امروزه اکوتوریسم نام گرفته است (شمس و همکاران، ۱۳۹۰). از این رو، بررسی عوامل شکل‌دهنده به مجموعه‌های گردشگری اکولوژیک نقشه راهی است که در این تحقیق مورد استفاده قرار گرفته است. منظور از یک «مجموعه گردشگری اکولوژیک»، مجموعه‌ای است که ضمن همسویی و هماهنگی با طبیعت و بستر سایت، طرحی خودکفا و بی‌نیاز به همسایگان خود از نظر انرژی و تغذیه ارائه کند. در ادامه با مبانی نظری صنعت گردشگری و نقش «پایداری» در فرآیند دستیابی به «مجموعه‌های گردشگری اکولوژیک» پرداخته خواهد شد.

۱- مبانی نظری

۱-۱- **تعریف «گردشگری»:** واژه‌ی «گردشگری» به فعالیتی اطلاق می‌شود که در زمان سفر گردشگرها به وقوع می‌پیوندد. این واژه در برگیرنده‌ی همه چیز از قبیل برنامه‌ریزی سفر، مسافرت به مکان مورد نظر، اقامت در آنجا، بازگشت و یادآوری خاطرات سفر، بعد از بازگشت است. همچنین شامل فعالیت‌هایی است که مسافر به عنوان بخشی از سفر، انجام می‌دهد، نظیر خریدهای انجام شده و تعاملاتی که میان میزبان و مهمان به وجود می‌آید. خلاصه آن که، گردشگری تمامی فعالیت‌ها و تأثیراتی است که در طول سفر برای بازدیدکننده، به وقوع می‌پیوندد (Morrison, 1992 & Mill). بنابراین گردشگری مجموعه تعامل‌هایی است که در فرآیند جذب و میهمانداری، بین توریست‌ها، سازمان‌های مسافرتی، دولت‌های مبدأ، دولت‌های میزبان و مردم محلی برقرار می‌شود (Soleimanpour, 2006: 12).

شکل ۱- الگوی تعاملی صنعت توریسم؛ مأخذ: زاهدی، ۱۳۸۵: ۶.

۱-۲- ارکان گردشگری

گردشگری مقوله‌ای پیچیده است که از ترکیب اجزای مختلفی به وجود آمده و به سادگی نمی‌توان آن را در قالب یک پدیده واحد تعریف کرد. میزان موفقیت در توسعه گردشگری تابعی از کیفیت و نحوه دخالت عوامل مؤثر گوناگون است که در حقیقت همان ارکان گردشگری محسوب می‌شوند. ارکان این صنعت عبارتند از: «جاذبه‌های گردشگری و همچنین تسهیلات و خدمات گردشگری» که در ادامه به اختصار به هر کدام از آنها اشاره می‌شود (فرجی‌راد و آقاجانی، ۱۳۸۸: ۶۶).

الف) نقش «جاذبه‌ها» به عنوان ارکان گردشگری:

تعریف جاذبه: هر پدیده یا عامل انگیزشی که در مقصد جذابیت ایجاد کرده و منجر به مسافرت فرد یا افرادی از نقاط مختلف به مقصد گردشگری شود، «جاذبه» نامیده می‌شود. جاذبه‌ها را در ادبیات گردشگری به دو دسته تقسیم می‌کنند: «جاذبه‌های طبیعی و جاذبه‌های فرهنگی» که هر کدام از این انواع طیف متنوع و گوناگونی از پدیده‌ها را به خود اختصاص می‌دهند (طرح جامع توسعه گردشگری استان تهران، ۱۳۸۵).

به گفته‌ی لاو (Low, 1993)، شهرت و جاذبه‌های یک شهر، تصمیم یک گردشگر را برای بازدید از آنجا تحت تأثیر قرار می‌دهد. کلارک (Clark, 2004) و فلوریدا (Florida, 2002) نماینده کسانی هستند که معتقدند که امکانات تفریحی، سرگرمی و جاذبه‌های گردشگری منطقه ایجاد کننده‌ی تصویری است که منجر به جذب کارآفرینان جوان می‌شود. جانسن وربک (Jansen-Verbeke, ۱۹۸۶) با در نظر گرفتن محیط شهری به عنوان یک محصول تفریحی، عناصر گردشگری شهری را در سه گروه عناصر اصلی که خود به دو گروه مکان‌های فعالیت (خدمات فرهنگی، ورزشی و سرگرمی) و زمینه‌های سرگرمی (ویژگی‌های فیزیکی شهر و ویژگی‌های اجتماعی - فرهنگی شهر) تقسیم می‌شود، عناصر ثانویه (مانند: هتل‌ها، رستوران‌ها و مراکز خرید) و عناصر جانبی (مانند: پارکینگ، مراکز اطلاع رسانی، تابلوها و نقشه‌های راهنما و...) طبقه‌بندی کرده است. رایج‌ترین الگوی مورد استناد در اغلب مطالعات مرتبط با انواع جاذبه‌های گردشگری، الگوی پیشنهادی

سازمان جهانی گردشگری است که جاذبه‌های گردشگری را در سه دسته‌ی: ۱- ویژگی‌های طبیعی ۲- عوامل انسان‌ساخت ۳- عناصر فرهنگی مانند: موسیقی محلی، فرهنگ عامه و غذاهای محلی طبقه‌بندی کرده است (سازمان جهانی گردشگری، ۱۳۷۹).

جدول ۱- انواع جاذبه‌ها

انواع جاذبه‌ها	تعریف	مثال
جاذبه‌های طبیعی	جاذبه‌های طبیعی موجود در مقصد، غالباً اولین موضوعی است که توجه گردشگر را جلب می‌کند که اصولاً ترکیب متنوعی از منابع طبیعی را می‌توان به منظور ایجاد محیطی جذاب برای توسعه گردشگری به کار گرفت.	کوهستان‌ها، غارها، قلل، مناطق ساحلی، منابع آب (دریا، رودخانه، آبشار، چشمه- های آب گرم و...)، پوشش‌های گیاهی و...
جاذبه‌های فرهنگی- تاریخی	در صنعت گردشگری، فرهنگ به عنوان عامل جذب عمل می‌کند. برای گردشگرهایی که سفر می‌کنند، فعالیت‌ها، رویدادها و محصولات فرهنگی، همچون نیرویی الهام‌بخش و جذاب بر آنان اثر می‌گذارد. جاذبه‌های فرهنگی شامل تمام تجلی‌ها و تبلورهای بیرونی و رسمی فرهنگ هر کشور است که می‌توان آنها را دید، نمایش داد یا به نوعی عرضه کرد.	کاخ، قلعه، پل، معابد (کلیساها، مساجد و ...)، خانه‌های قدیمی، سنگ‌نوشته‌ها، مجسمه‌ها، بازار قدیم، سبک‌های معماری و...
جاذبه‌های انسان‌ساخت	به کلیه عناصر و پدیده‌های مصنوع دارای ارزش و جذابیت، جاذبه‌ی انسان‌ساخت گفته می‌شود (Ashworth, 1989).	موزه‌ها، پارک‌ها، مناطق حفاظت شده، مراکز فرهنگی- هنری (سینماها، نمایشگاه‌ها و...)، کارخانه‌ها، جشنواره‌ها، مجموعه‌های ورزشی و...

مأخذ: نگارنده

ب) نقش «تسهیلات و خدمات» به عنوان ارکان گردشگری

تعریف تسهیلات و خدمات گردشگری: در فرهنگ جهانگردی مجموعه تأسیسات و تجهیزات مربوط به حمل‌ونقل، اقامت، پذیرایی، تفریح و خدمات جنبی مربوط به گردشگری را «تسهیلات و خدمات گردشگری» می‌نامند. «تأسیسات اقامتی» به طور عمده عبارتند از: هتل‌ها و مهمانخانه‌ها، اردوگاه‌های گردشگری، پانسیون‌ها و متل‌ها و «تأسیسات پذیرایی» نیز از: رستوران‌ها، دکه‌های اغذیه‌فروشی، کافه‌ها و قهوه‌خانه‌ها و نظایر اینها تشکیل می‌شود. «تأسیسات تفریحی» عبارتند از: پارک‌ها، استخرهای شنا، پیست- های ورزشی، کلوپ‌ها و نظایر آنها. در کنار این تأسیسات یک سلسله فعالیت‌های خدماتی وجود دارند که غیرمستقیم در خدمت جهانگردی قرار می‌گیرند. این خدمات به طور عمده عبارتند از: پمپ‌های بنزین، تعمیرگاه‌های اتومبیل، فرودگاه، راه آهن، ترمینال‌های مسافری، بانک‌ها، آژانس‌های مسافرتی، مرکز مراقبت‌های ایمنی و بسیاری دیگر از خدمات جنبی مورد نیاز (آقاجانی، ۱۳۸۳، ۹۵-۹۶).

بنابراین وجود جاذبه‌های گردشگری در یک منطقه شرط لازم برای فعالیت‌های مربوط به آن می‌باشد، اما کافی نیست. شرط کافی آن وجود تأسیسات و خدمات رفاهی و همچنین وجود سیستم حمل‌ونقل و شبکه راه‌های استاندارد است که بتواند نیازهای مسافران را در حد مطلوب برآورده سازد (آقاجانی، ۱۳۸۳: ۹۵).

۱-۳- گونه‌شناسی گردشگری

با توجه به طول مدت مسافرت، وسیله مسافرت و نوع تأسیساتی که به خدمت گرفته می‌شود، فصل و چگونگی سازماندهی مسافرت همچنین انگیزه‌های گوناگون که موجب پیدایش یک جریان توریستی می‌شوند، می‌توان اشکال مختلفی از گردشگری را از یکدیگر تمیز داد؛ اما عواملی که برای گونه‌شناسی اشکال مختلف گردشگری مورد استفاده قرار می‌گیرند، یکسان نیستند. تا قبل از جنگ جهانی اول امکان تفکیک اشکال گردشگری را با توجه به طبقات اجتماعی وجود نداشت، در حالی که امروزه باید عواملی را مورد استفاده قرار داد که این عوامل شامل: عامل زمان، مکان، وسیله مسافرت، انگیزه و هدف است. طبیعی است این نوع دسته‌بندی کامل‌ترین نوع طبقه‌بندی گردشگری را دربر خواهد داشت و متعاقباً برنامه‌ریزی دقیق‌تری را در راستای اهداف توسعه گردشگری در پی خواهد داشت (فرجی‌راد و آقاجانی، ۱۳۸۸: ۶۸).

جدول ۲- طبقه‌بندی انواع گردشگری

عوامل		تعریف
زمان	مدت اقامت	با توجه به زمان مدت اقامت و یا به عبارت دیگر طول مدت مسافرت می‌توان از گردشگری کوتاه‌مدت و گردشگری درازمدت صحبت نمود و آنها را از یکدیگر تفکیک کرد.
	فصل سال	فصل سال نیز می‌تواند دو نوع گردشگری را که شامل توریسم زمستانی و توریسم تابستانی می‌شود، مشخص نماید.
مکان/مقصد	داخلی	خالص
		مختلط
	بین‌المللی	روستایی
		منطقه‌ای
در این نوع از طبقه‌بندی ابتدا لازم است گردشگری به دو بخش داخلی و خارجی تقسیم شود. مکان مسافرت و یا محل اقامتی که توریست انتخاب می‌کند نیز، شکل معینی از گردشگری را عرضه می‌دارد. از یک طرف اقامت ممکن است در هتل، ویلای شخصی، کمپینگ و یا خانه‌های اجاره‌ای باشد. از طرف دیگر باید دید، مقصد مسافرت «شهر» است یا «روستا» که می‌تواند توریسم شهری و روستایی را ایجاد نماید.		
وسيله سفر	زمینی (ریلی و جاده- ای)	انجام هر نوع مسافرتی معمولاً توسط وسائط حمل‌ونقل زمینی، هوایی و یا دریایی صورت می‌گیرد که این عامل نیز خود می‌تواند شکل خاصی از گردشگری را به نام «توریسم زمینی (جاده‌ای و ریلی)، هوایی و یا دریایی» را به وجود آورد.
	هوایی	
	دریایی	
انجازه سفر	گردشگری تفریحی	این نوع گردشگری شامل افراد یا گروه‌هایی است که جهت استفاده از تعطیلات، تفریح، استراحت، استفاده از آب‌وهوای گرم‌تر و خنک‌تر از محل اقامت خود به مسافرت می‌روند.
	گردشگری درمانی	این نوع از گردشگری شامل افراد و گروه‌هایی هستند که برای استفاده از تغییر آب‌وهوا (با هدف پزشکی و درمانی) استفاده از آب‌های معدنی، گذران دوران نقاهت، معالجه و نظایر آن اقدام به مسافرت می‌کنند.
	گردشگری فرهنگی و آموزشی	این نوع گردشگری برای آشنایی موارث فرهنگی و هنری، آداب و رسوم، بناها و آثار تاریخی با هدف‌های آموزشی، تحقیقاتی و پژوهشی، صورت می‌گیرد.
	گردشگری اجتماعی	در این نوع گردشگری، عمدتاً هدف‌های اجتماعی، مردم‌شناسی، جامعه‌شناسی و امثال آن مورد نظر است. دیدار دوستان و خویشاوندان نیز از نوع گردشگری اجتماعی به شمار می‌آیند.
	گردشگری ورزشی	هر نوع مسافرتی که به منظور فعالیت‌های ورزشی باشد، گردشگری ورزشی نامیده می‌شود، مانند: اسکی، پیاده‌روی، شرکت در مسابقات ورزشی و تماشای مسابقات و امثال آن. این گونه مسافرت‌ها ممکن است به صورت انفرادی و یا دسته جمعی صورت گیرد.
	گردشگری مذهبی و زیارتی	این نوع از گردشگری یک از رایج‌ترین اشکال گردشگری در سراسر جهان است. جاذبه‌های مذهبی، زیارتگاه‌ها و اماکن مقدسه هر ساله تعداد زیادی از گردشگران را به سوی خود جلب می‌کنند.
	گردشگری بازرگانی و مهمتین مسافرت‌هایی که تحت این عنوان صورت می‌گیرد، عبارتند از: سفرهایی که افراد برای شرکت در بازارهای	

تجاری	مکاره و نمایشگاه‌های کالا و صنایع و یا سرکشی و بازدید از تأسیسات کارخانه‌ها و نظایر آن می‌نمایند. معمولاً در مسافرت‌های بازرگانی محل اقامت اختیاری نیست و هزینه این قبیل مسافرت‌ها به عهده شرکت‌های تجاری است.
گردشگری سیاسی	مسافرت به منظور شرکت در اجلاس و مجامع بین‌المللی، کنگره‌ها و سمینارهای سیاسی، جشن‌های ملی و مذهبی، مراسم ویژه مانند: تدفین رهبران و شخصیت‌های سیاسی، پیروزی رهبران احزاب و به حکومت رسیدن آنها و نظایر آن گردشگری سیاسی خوانده می‌شود.
اکوتوریسم	طبیعت‌گردی (Ecotourism) که نوعی از گردشگری با انگیزه و هدف گرایش به طبیعت است. چند معیار در اکوتوریسم، عبارتند از: کمترین اثر بر محیط زیست، کمترین اثر بر فرهنگ‌های بومی، احترام به افراد محلی، مزایای اقتصادی مطلوب برای مردم میزبان، رضایت‌مندی گردشگران.
گردشگری ماجراجویانه	این نوع گردشگری به گردشگرانی مربوط می‌شود که به طور جسمانی و شخصی خود را درگیر فعالیت‌های غالباً خطرناک می‌کنند. این فعالیت‌ها شامل شکار حیوانات وحشی، سفرهای طولانی و دشوار در مناطق دور افتاده، صخره نوردی و قایق سواری در تند آبها و از این قبیل می‌شود.

مأخذ: نگارنده

۱-۴- چشم‌انداز گردشگری ایران در افق سال ۱۴۰۴

با توجه به چشم‌انداز ۲۰ ساله جمهوری اسلامی ایران لازم است سهم ایران از شمار گردشگران جهانی از ۰/۰۹ درصد در سال ۸۳ به ۱/۵ درصد در سال ۱۴۰۴ سال پایانی چشم‌انداز ۲۰ ساله آینده افزایش یابد، یعنی حدود ۲۰ میلیون نفر گردشگر و سهم ایران از درآمد گردشگری جهانی از ۰/۰۷ درصد در سال ۱۳۸۳، به ۲ درصد در سال ۱۴۰۴ رشد یابد به گونه‌ای که کشور ایران در سال ۱۴۰۴ سالانه قریب ۲۵ میلیارد دلار از محل گردشگر ورودی درآمد کسب نماید. دورنمای توسعه گردشگری ایران در طول چهار برنامه چشم‌انداز با در نظر گرفتن حدود ۷۰۰ هزار نفر، رقم پایه گردشگری ورودی به ایران در سال ۱۳۸۳ مطابق جدول زیر می‌باشد (شمس و مطلبیان، ۱۳۹۳).

جدول ۳- تعداد و درآمد ارزی گردشگران ورودی به کشور در برنامه سند چشم‌انداز

سال‌های برنامه	نرخ رشد برنامه	تعداد گردشگر ورودی در سال پایانی برنامه	درآمد ارزی در سال پایانی برنامه
برنامه چهارم (۸۴-۸۸)	٪ ۳۰	۲/۶ میلیون نفر	۱۵ میلیارد دلار
برنامه پنجم (۸۹-۹۳)	٪ ۲۰	۶/۵ میلیون نفر	۴/۵ میلیارد دلار
برنامه ششم (۹۴-۹۸)	٪ ۱۵	۱۳ میلیون نفر	۱۰ میلیارد دلار
برنامه هفتم (۹۹-۱۴۰۳)	٪ ۱۰	۲۰ میلیون نفر	۲۵ میلیارد دلار

مأخذ: سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی، ۱۳۸۳

۱-۵- آثار مثبت اقتصادی گردشگری در کشور

جدول ۴- آثار اقتصادی گردشگری

آثار	توضیح
ایجاد اشتغال	اشتغال مستقیم برای اشخاصی که در مؤسسات مرتبط با گردشگری کار می‌کنند؛ از قبیل: هتل‌ها، رستوران‌ها، فروشگاه‌های گردشگری و آژانس‌های مسافرتی.
	اشتغال غیرمستقیم یعنی مشاغل ایجاد شده در بخش‌های عرضه از قبیل: کشاورزی، شیلات و صنایع.
	اشتغال الغایی اشخاصی که از طریق خرج کردن درآمدی که شاغلان مستقیم و غیرمستقیم کسب کرده‌اند، حمایت می‌شوند.
	اشتغال ساختمانی شغل‌هایی که در بخش احداث زیربنای گردشگری تولید می‌شوند. این اشتغال به طور معمول موقتی است ولی شاید در جاهایی که توسعه مداوم گردشگری وجود دارد، بسیار طولانی باشد (سازمان جهانی گردشگری، ۱۳۷۹: ۴۵).
افزایش ارزش پول داخلی	در اغلب کشورهای در حال توسعه، کمبود منابع ارزی مشهود است و این منجر به افزایش نرخ ارز در این کشورها می‌گردد. توسعه صنعت گردشگری می‌تواند از طریق افزایش درآمد ملی جامعه و نیز افزایش عرضه پول خارجی در کشور و جذب این ارزها در داخل و همچنین جلوگیری از خروج گردشگران داخلی از یک طرف، عرضه پول خارجی را افزایش دهد و از طرف دیگر تقاضای پول خارجی را کاهش دهد که در مجموع این امر به افزایش ارزش پول داخلی در مقابل پول خارجی می‌انجامد (موسایی، ۱۳۹۰: ۲۸). تحقیقات حاکی از این است که بخش گردشگری به ازای هر دلار درآمد حاصله، اشتغال بیشتری را نسبت به سایر بخش‌ها ایجاد می‌نماید. به همین دلیل بسیاری از سیاست‌گذاران، توسعه گردشگری را سیاستی مطلوب برای کاهش بیکاری در مناطقی می‌دانند که در سایر بخش‌های اقتصادی فرصت‌های شغلی اندکی دارند (موسایی، ۱۳۹۰: ۳۰).

مأخذ: نگارنده

۲- گردشگری و توسعه پایدار

اولین کاربرد واژه «پایداری» در ارتباط با محیط زیست، در سال ۱۹۸۰ میلادی و در مقالاتی با عنوان «استراتژی حفاظت از جهان» که توسط «سازمان بین‌المللی حفاظت از طبیعت (Union International for the Conservation of Nature)» منتشر گردید، برای همگان روشن شد (Steele, 2005: 166). در اواخر دهه ۱۹۸۰ میلادی نیز، دیدگاه‌های صرفاً اقتصادی، مورد انتقاد شدید محیط‌گرایان قرار گرفت و برنامه‌ریزی برای توسعه جهانگردی به منظور بهره‌گیری از مزیت‌های اقتصادی، جای خود را به برنامه‌ریزی برای توسعه پایدار گردشگری داد. یافتن راهکارهایی برای توسعه پایدار، هر ساله با تشکیل کنفرانس‌ها و مجامع بین‌المللی انجام می‌گیرد و شروع این روند با اولین کنفرانس سازمان ملل متحد در سوئد با نام «محیط زیست انسانی»، در سال ۱۹۸۶ میلادی، به انجام رسید. هدف عمده این کنفرانس، توسعه اجتماعی، اقتصادی و سیاسی با مدنظر قرار دادن مفهوم توسعه پایدار بود. پس از کنفرانس «محیط زیست انسانی»، نهادی با نام «برنامه محیط زیست سازمان ملل»، در اجلاس لاهه در هلند، از سوی کنفرانس محیط زیست و توسعه سازمان ملل، در سال ۱۹۹۱ میلادی، تأسیس شد. در ادامه همین اجلاس، در بهار سال ۱۹۹۲ میلادی، کنفرانسی توسط موريس استرانگ (Strong Maurice) سازماندهی شد که کمیسیون سازمان ملل ناظر آن بود. مهمترین مصوبه این اجلاس، «دستور کار ۲۱ (Agenda 21)» بود؛ طرحی پیچیده با چهل بخش مجزاء برای شناسایی مسائل متفاوت زیست محیطی (بانی‌مسعود، ۱۳۹۲: ۲۰۰-۲۰۴). سرفصل‌های

کلی مطرح شده در مصوبه اجلاس ریو را می‌توان در شش اصل کلی دسته‌بندی نمود. این اصول عبارتند از: استفاده بهینه از منابع کره زمین، حفاظت از منابع مشترک کره زمین، مدیریت زیستگاه‌های بشری، مدیریت و کنترل بر زوائد و آلوده‌کننده‌های محیط زیست، رشد اقتصاد قابل کنترل (پرانک و الحق، ۱۳۸۰). تقریباً وجه مشترک تمامی تعاریف، حفظ محیط زیست انسان به عنوان بستر توسعه است که این امر در قبال ارتباط متقابل میان چهار رکن اساسی توسعه پایدار یعنی توسعه اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و زیست محیطی جامه عمل خواهد پوشید. هرگاه توازن در کنش و واکنش متقابل میان این اجزاء بر هم بخورد، پایداری خدشه‌دار خواهد شد (علیزاده، ۱۳۸۱: ۷۲). به طور کلی تعاریف توسعه پایدار شامل دو عنصر، معنای توسعه و پایداری و ماندگاری آن است. عنصر اول به فرآیندی اشاره دارد که شرایط زندگی مردم را بهبود می‌بخشد و عنصر دوم براساس ابعاد سه‌گانه پایداری زیست‌محیطی، پایداری عوامل فرهنگی و اجتماعی و پایداری اقتصادی تعریف می‌شود (کازمی، ۱۳۸۵: ۱۲۷). در برنامه‌ریزی برای توسعه پایدار گردشگری، اصلی به نام حدود تغییرات قابل قبول (Limits Acceptable Change (LAC)) در نظر گرفته می‌شود که محتوای آن میزان مجاز تغییرات در محیط‌های مختلف به منظور توسعه پایدار گردشگری است. این تغییرات شامل نه گام می‌باشد که در شکل زیر آمده است:

شکل ۲- «حدود تغییرات قابل قبول» در برنامه‌ریزی توسعه پایدار گردشگری؛

مأخذ: الوانی و پیروزیخت، ۱۳۸۵: ۱۰۹.

در تعریف گردشگری پایدار سه چیز مهم مورد تأکید قرار می‌گیرد که عبارتند از: ۱- کیفیت: گردشگری پایدار باعث می‌شود کیفیت زندگی جامعه میزبان بهبود یابد و کیفیت محیط نیز حفظ شود. ۲- حفظ و دوام: گردشگری پایدار، دوام منابع طبیعی و فرهنگ جامعه میزبان را تضمین می‌کند. ۳- تعادل: گردشگری پایدار بین نیازهای صنعت گردشگری، حمایت از محیط زیست و جامعه محلی نوعی تعادل و توازن برقرار می‌کند (گی، ۱۳۷۷: ۳۲۵). به طور کلی، توسعه پایدار گردشگری عبارت است از: گسترش صنعت گردشگری و جذب جهانگردان به کشور با استفاده از منابع موجود، به گونه‌ای که ضمن پاسخ دادن به نیازهای اقتصادی، فرهنگی، اجتماعی و ضوابط قانونی جامعه و انتظار جهانگردان، بتوان وحدت و

یکپارچگی و هویت فرهنگی و سلامت محیط زیست، تعادل اقتصادی و رفاه مردمان کشور و میهمانان آنها را به طور متوازن و پیوسته در حد بهینه تأمین کرد. در توسعه پایدار گردشگری همواره باید اصل انعطاف پذیری و تغییر رعایت شود، در این نوع توسعه نباید یک بخش خاص در جامعه به تنهایی فعالیت کند، بلکه توسعه پایدار گردشگری در گرو اشتراک و مساعی و همکاری و همراهی بخش عمومی و خصوصی، گروه‌های تحقیقاتی و پژوهشی و سیاست‌گذاران و تصمیم‌گیرندگان سطوح عالی کشور است. همچنین برنامه‌های توسعه پایدار گردشگری در هر کشور باید با ارزش‌ها و ایدئولوژی‌های خاص آن کشور سازگار باشد (الوانی، ۱۳۸۵: ۱۲۹).

۲-۱- مجموعه‌های گردشگری اکولوژیک

در این مجموعه‌ها، بخش مسکونی به لحاظ مصرف مواد، انرژی و آب اهمیت می‌یابد و از طرفی به مواردی چون آلودگی‌ها، ضایعات واحدهای مسکونی، زباله‌ها و ... تأکید می‌کند (Low and et al, ۲۰۰۵: ۴۴). در «مجموعه‌های گردشگری اکولوژیک» تلاش صورت گرفته به دنبال ایجاد خودپایداری مجموعه است.

شکل ۳- چشم‌انداز برای یک مجموعه اکولوژیک: ۱. توربین‌های بادی ۲. نیروگاه خورشیدی ۳. نیروگاه آبی ۴. سیستم‌های زهکشی اکولوژیکی ۵. کارگاه‌های زیست‌توده حاشیه‌ای ۶. سیستم تراموا ۷. مرکز شهری پُرتراکم با کاربری مختلط ۸. زمین‌های کشاورزی و حریم ۹. ترکیب گرماو انرژی؛ مأخذ: ادوارد، ۱۳۹۳.

شکل ۴- اهداف مجموعه‌های اکولوژیک؛ مأخذ: Short, 2008: 239 Bnton and

۲-۱-۱- انرژی و مجموعه‌های گردشگری اکولوژیک: انرژی تجدیدپذیر می‌تواند برای گرمایش، سرمایش یا تهویه مجموعه‌ها به جای سوخت‌های فسیلی به کار رود. «خورشید، باد و زمین گرمایی» منابع اصلی انرژی تجدیدپذیر قابل استفاده برای ساختمان‌ها هستند. در مقیاس کلان «موج و نیروی جزر و مد آب» نیز در دسترس هستند، اما همیشه به اندازه کافی قابل استفاده نیستند. انرژی تجدیدپذیر می‌تواند به روش‌های متعددی در مجموعه‌ها به کار رود: ۱. می‌تواند در یک جای دیگر استخراج گردد و از طریق شبکه‌های توزیع قراردادی تحویل گردد. ۲. درون یا نزدیک محل ساختمان استخراج گردد. ۳. توسط خود بدنه‌ی ساختمان مورد بهره‌برداری قرار گیرد (ادوارد، ۱۳۹۳). فناوری‌های انرژی به دو صورت می‌توانند برای یک معمار مفید باشند: الف) شکل‌های جدید انرژی ب) استفاده بهتر از انرژی موجود؛ حالت اول به سوخت‌های مبتنی بر هیدروژن و زیست‌توده مربوط می‌شود. حالت دوم به بازدهی بیشتر در استفاده از انرژی موجود (چه انرژی‌های مبتنی بر سوخت فسیلی و چه تجدیدپذیر) از طریق طراحی بهتر، جهت‌گیری خوب و بهبود انرژی ساختمان از دیگ‌های بخار تا کنترل اتاق‌ها مربوط می‌گردد. در واقع، برخی پیش‌بینی‌ها با این مضمون که در آینده بسیاری از ساختمان‌ها، خود شبکه صادر کننده انرژی خواهند بود تا آن که وارد کننده‌های کم‌بازده بزرگ باشند، در گذشته به حقیقت پیوسته‌اند. بهبود فناوری تولید برق از پانل‌های فتوولتاییک و میکروژنراتورهای بادی به این معنی است که ساختمان‌ها در برخورد با نیازهای ملی انرژی پیش رو در قرن آینده نقش مهمی ایفا می‌کنند. اگرچه منابع انرژی تجدیدپذیر بسیاری وجود دارد، اما تنها آنهایی که ساده‌ترین کاربرد را در ساختمانها دارند در جدول زیر آورده شده‌اند:

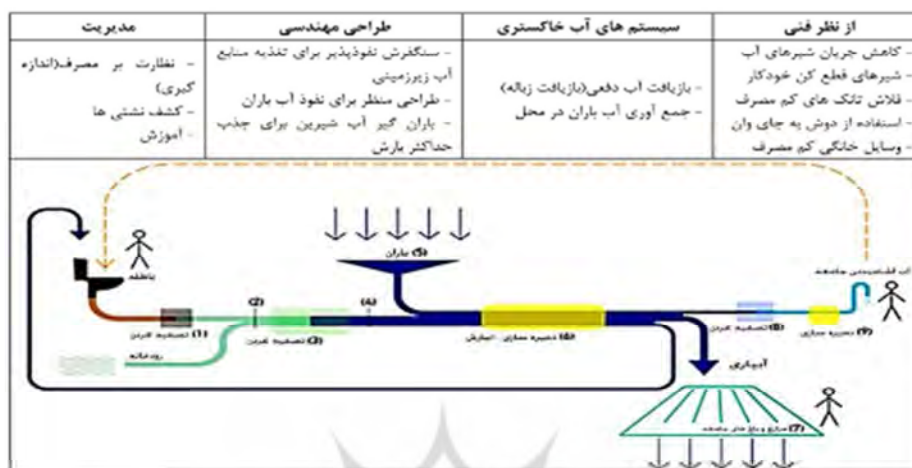
جدول ۵- منابع انرژی تجدیدپذیر قابل استفاده در مجموعه‌های گردشگری اکولوژیک

تصاویر	توضیحات	انرژی تجدیدپذیر
	تابش خورشید اساس فتوسنتز و شالوده‌ی منابع انرژی تجدیدپذیر است. انرژی خورشیدی در وجود آمدن گیاهان کمک می‌کند و گیاهان می‌توانند به عنوان یک سوخت یا به صورت عصاره در دانه‌های روغنی مورد بهره‌برداری قرار گیرند. عمدتاً انرژی خورشیدی به صورت انفعالی در ساختمانها برای گرم کردن فضا، تهویه و روشنایی به کار می‌رود. انرژی خورشیدی همچنین به صورت فعال برای گرم کردن در گردآورهای نصب شده بر روی بام و تولید برق با استفاده از سلول‌های فتوولتائیک (پی‌وی) مورد استفاده قرار می‌گیرد. از آنجا که خورشید بر اقلیم و زمین تاثیر می‌گذارد، انرژی خورشیدی در باد و موج آب و همچنین در منابع زمین گرمایی و سوخت‌های فسیلی ذخیره شده است.	انرژی خورشیدی
	توربین بادی می‌تواند برای تولید برق ساحلی، بر روی زمین و در خود ساختمان به کار رود. هزینه‌های نصب و نگهداری آن به نفع ای رسیده که اکنون استفاده از این فناوری در محل یا بر روی بام ساختمانها رو به افزایش است. فناوریهای جدید متنوع و طرح‌های پمپ باد، برخی مستقیماً برای تولید برق، بقیه برای تهویه و پمپاژ آب در دسترس هستند. قاعده‌ی کلی انرژی تجدیدپذیر باد مشابه انرژی خورشید، می‌تواند برای تامین انرژی لازم برای روشنایی و وسایل الکتریکی مورد استفاده قرار گیرد. معمولاً انرژی باد به برق تبدیل می‌شود و شبکه‌های انرژی بزرگ را تغذیه می‌کند اما می‌تواند در شبکه‌های کوچک نیز، انرژی مورد نیاز ساختمانهای شخصی (خانه، مدرسه و فروشگاه) یا روستاها را تامین کند. همچنین برق مازاد نیز پس از تامین نیاز محلی، شبکه‌ی برق ملی را تغذیه می‌کند.	نیروی باد
	کاربرد یک منبع ساده تلمبه گرمایی زمین (GSHP) می‌تواند گرمایش و سرمایش مورد نیاز یک ساختمان را از طریق استخراج انرژی زمین گرمایی تامین کند. انرژی زمین گرمایی از طریق گرمایی که در هسته زمین تولید می‌شود و به طرف بالا به سوی پوسته گسیل می‌کند، استخراج می‌گردد. سپس در آنجا برای استفاده در ساختمانها به عنوان مخزن گرمایی برای جذب گرما در زمستان و یک انباره حرارتی برای دفع گرما در تابستان، آماده می‌شود. دو نوع سیستم زمین گرمایی وجود دارد: زنجیره بسته و زنجیره باز. در نوع اول یک ماده ضد یخ درون یک زنجیره بسته از لوله‌های پلاستیکی افقی یا عمودی قرار گرفته در زمین به گردش در می‌آید. در نوع دوم از آب جاه استفاده می‌شود که از طریق یک پمپ حرارتی برای گرفتن انرژی مفید استخراج می‌شود و پس از آن برای گرمایش یا سرمایش خانه مورد استفاده قرار می‌گیرد.	انرژی زمین گرمایی
	این منبع به ویژه از چوب درختان بالغ، محصولات انرژی را یا سوخت‌های مبتنی بر انواع گوناگون زیاله‌های متنوع (شهری، کشاورزی و جنگلی) تشکیل شده است. فناوری زیست توده، انرژی را از طریق تجزیه (تولید متان) یا سوخت بی‌هوازی (تولید گرما) تولید می‌کند. چون این انرژی به تولید محلی آن از محصولات کشاورزی یا زیاله‌ها بستگی دارد، در جامعه وابسته به نیروگاه یا بطور مستقیم در ساختمان بهترین کاربرد را دارد.	زیست توده

مأخذ: نگارنده

۲-۱-۲- آب و مجموعه‌های گردشگری اکولوژیک: توجه معطوف به بقای انرژی چند سالی است که به سوی نگرانی‌های مربوط به آب تغییر جهت داده است. آب به‌طور بالقوه مهمتر از انرژی است. برخلاف انرژی، آب مستقیماً بر سلامت و تولید غذا تأثیر می‌گذارد. در آفریقا، بخش اعظم آسیا و حتی بخش‌هایی از اروپا بحران منابع آب، مهمترین بحران است (ادوارد، ۱۳۹۳). در طول تاریخ تمدن، انسان‌ها آموخته‌اند آب را مهار کنند و آن را در کانال‌ها و لوله‌ها در مسیر مشخصی به جریان بیندازند یا پشت سدها مهار کنند. آب منبع انرژی و بخشی از تغذیه موجودات زنده است و زندگی بدون آب امکان‌پذیر نیست. این توجه به زندگی هم با

طبیعت و هم در آن، تأکید می‌کند که نه شرایط طبیعی و نه اجتماعی نمی‌توانند وضعیت‌های برتری نسبت به یکدیگر داشته باشند. در عوض یک فرآیند هم‌ساختی می‌بایست تشخیص داده شود و جستجو گردد (Irwin, 2001). در این خط مشی به جای اینکه آب را یک موجود مستقل و بیرونی به حساب آوریم که باید ذخیره شود و یا مورد بهره‌برداری قرار گیرد، می‌بایست از راه‌های مختلف آب را درک نمود و با آن ارتباط برقرار کرد.

شکل ۵- مدلی برای حفظ آب در مقیاس خانگی؛ مأخذ: Irwin, 2001

۳- نمونه مورد پژوهش

برای فهم دقیق‌تر مفاهیم مطرح شده، به بررسی طرح مطالعاتی انجام شده برای محدوده دریاچه عباس آباد، شهر بهشهر واقع در استان مازندران پرداخته شده است. این محدوده با توجه به مراکز جمعیتی بهشهر و گرگان و فاصله کم بین شهرها در استان‌های شمالی کشور و پتانسیل بالای جذب گردشگر، به عنوان یکی از قطب‌های گردشگری شرق استان مازندران محسوب می‌شود. پروژه «مجموعه گردشگری اکولوژیک عباس آباد» بر اساس «مفاهیم طراحی پایدار و اکولوژیک» برای رسیدن به یک محیط گردشگری پایدار در جهت دستیابی به پایداری محیطی در منطقه انجام شده است.

۳-۱- معرفی محدوده مورد مطالعه

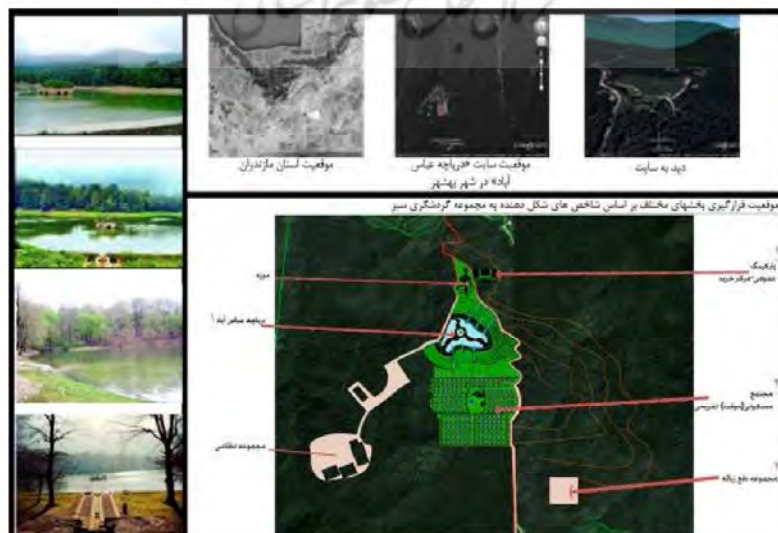
استان مازندران با وسعتی بالغ بر ۴۴۵۵۲ کیلومتر مربع بین ۳۵ درجه و ۴۷ دقیقه تا ۳۸ درجه و ۵ دقیقه عرضی شمالی و ۵۰ درجه و ۳۴ دقیقه تا ۵۶ درجه و ۱۴ دقیقه طول شرقی از نصف النهار گرینویچ قرار گرفته است. این منطقه، یکی از پُر باران‌ترین مناطق ایران محسوب می‌شود و دارای رطوبت زیاد و گرمای هوا در تابستان می‌باشد، از این رو «باران مداوم و رطوبت نسبی زیاد، عامل اصلی شکل‌گیری معماری در این سرزمین است» (مفیدی‌شمیرانی، ۱۳۸۰). در اقلیم «معتدل و مرطوب» تمهیدات لازم جهت مقابله با بارندگی بسیار زیاد، رطوبت نسبی زیاد هوا (خصوصاً در فصول گرم) و رطوبت زمین باید در نظر گرفته شود. به دلیل وجود آب دریا و رطوبت زیاد هوا، نوسان درجه حرارت در طی شبانه‌روز در این منطقه نسبتاً اندک است. جهت تسهیل کوران هوا و جلوگیری از راکد ماندن هوای مرطوب و سنگین، باید فضاهای

شهری به صورت باز و گسترده طراحی شوند. در طی ماه‌های گرم سال، ایجاد سایه بر روی بدنه خارجی ساختمان و تسهیل کوران هوا در داخل ساختمان ضروری است (قبادیان، ۱۳۸۱).

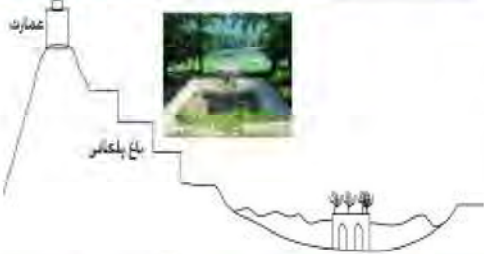

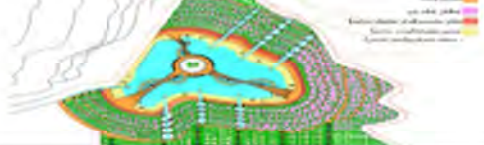
شکل ۶- موقعیت جغرافیایی دریاچه عباس آباد؛ مأخذ: نگارنده

دریاچه عباس آباد، در استان مازندران، شهر بهشهر واقع است. دریاچه به فاصله ۹ کیلومتری جنوب شرقی شهرستان بهشهر، بر فراز ارتفاعات البرز بعد از روستای التیه در ارتفاع ۴۰۰ متری از سطح دریا و در میان جنگل قرار گرفته است. وسعت دریاچه حدود ۱۰ هکتار و عمق آن نزدیک به ۱۰ متر است. راه دسترسی به دریاچه از طریق جاده آسفالت‌های است که از جاده اصلی بهشهر- گرگان منشعب شده است. مجموعه تاریخی دریاچه عباس‌آباد که یکی از آثار برجای مانده از دوره صفوی است (۱۰۲۱ هجری قمری) شامل: باغ، استخر (دریاچه)، سد، دو برج آجری محوطه چهار باغ، آسیاب محلی، محل کاخ و راه‌های سنگفرش است که به دست هنرمندان، معماران و مهندسان ایرانی عصر صفوی ساخته شده است. از نظر موقعیت مکانی از شمال به روستای التیه و سارو، در غرب به اراضی جنگلی و اراضی کشاورزی روستای التیه، از جنوب به رشته‌کوه‌های جهان‌مورا و روستاهای فرادست ییلاقی هزار جریب بهشهر از شرق به جاده روستای پاسبند و هزار جریب محدود می‌شود. این دریاچه به دلیل دسترسی مناسب سواره، برخورداری از جاذبه‌های گردشگری: طبیعی، فرهنگی- تاریخی و انسان‌ساخت، محوطه اتراق و آب‌وهوای مناسب و خنک‌تر نسبت به شهر بهشهر همواره با استقبال گردشگران داخلی و خارجی همراه بوده است.

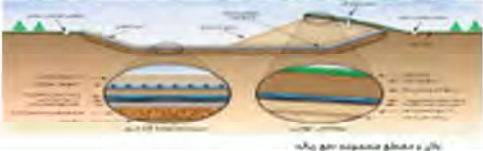

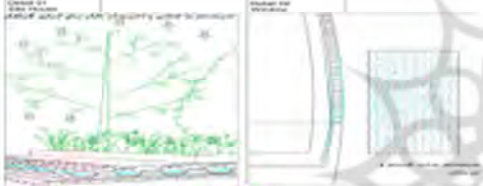

شکل ۷- شناسایی همجواری‌ها و دیدهای مختلف به دریاچه عباس آباد؛ مأخذ: نگارنده

جدول ۶- تحلیل «پتانسیل‌های دریاچه عباس‌آباد» بر اساس مبانی نظری مورد مطالعه

	<p>به فاصله ۹ کیلومتری جنوب شرقی شهر بهشهر امروزی و بر دامنه کوه جهان مورا از رشته‌های کوه‌های البرز در میان جنگلی انبوه واقع شده است.</p>	<p>طبیعی</p>		
	<p>تاریخ بنای عباس‌آباد به سال ۱۰۲۱ هجری قمری یعنی همزمان با ساخت شهر اشرف در دوره صفوی است. مجموعه تاریخی عباس‌آباد شامل: باغ، استخر، سد، دو برج آجری محوطه چهارباغ، آسیاب محلی، محل کاخ و راه‌های سنگفرش است.</p>	<p>فرهنگی- تاریخی</p>	<p>جاذبه‌ها</p>	
	<p>این مجموعه به دست هنرمندان، معماران و مهندسان عصر صفوی ساخته شده است.</p>	<p>انسان‌ساخت</p>		
	<p>طراحی «مجموعه‌های اقامتی موقت» بر اساس اصول طراحی محیطی پایدار و معماری بومی منطقه معتدل و مرطوب</p>	<p>تأسیسات اقامتی</p>		
	<p>تأسیسات پذیرایی- تفریحی- پذیرایی در قلب مجموعه‌های اقامتی</p>	<p>تأسیسات پذیرایی تأسیسات تفریحی</p>	<p>تسهیلات و خدمات</p>	
	<p>تأسیسات تفریحی در اطراف دریاچه «عباس‌آباد»</p>			

ارکان گردشگری

تسهیلات و خدمات

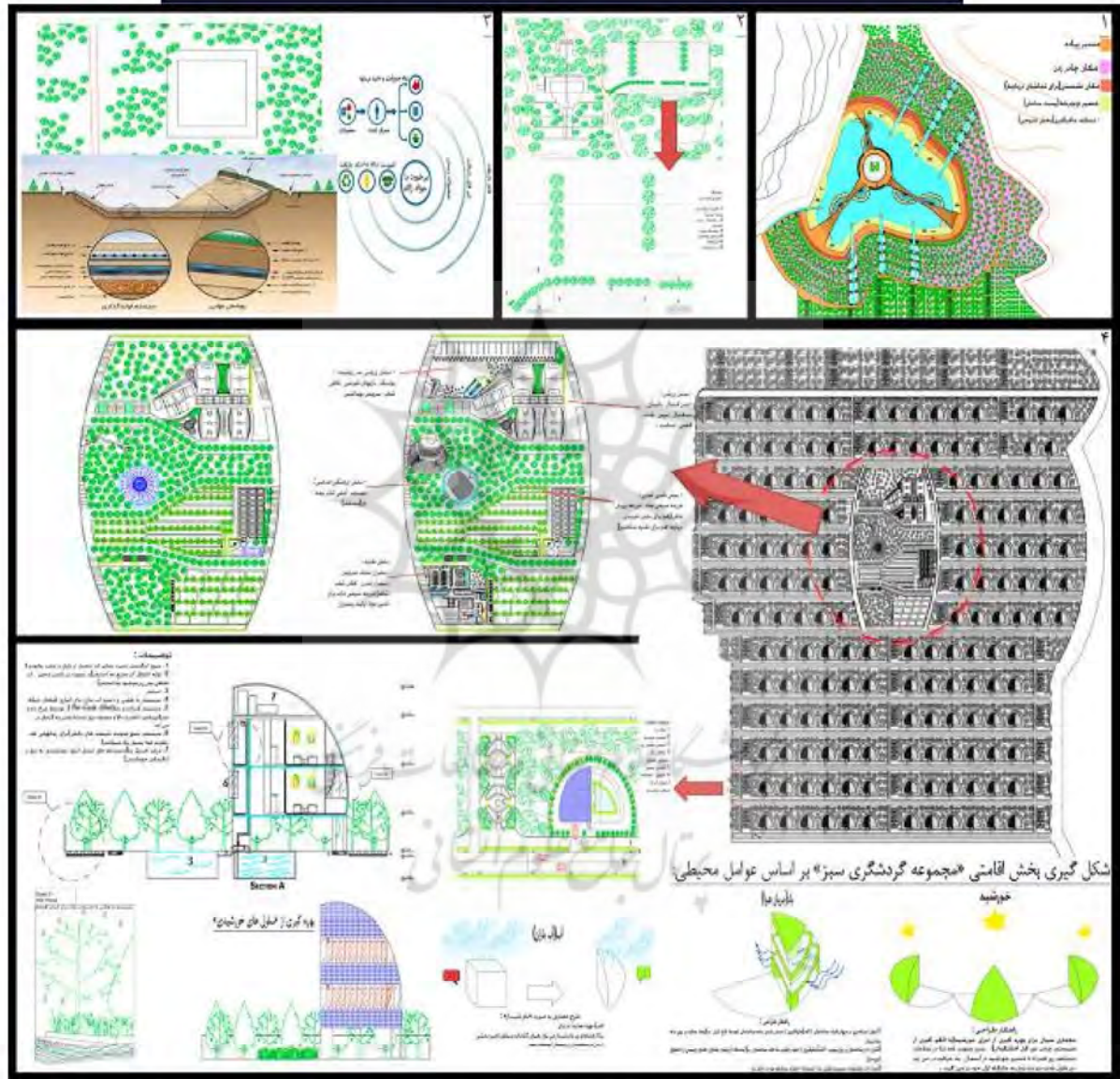
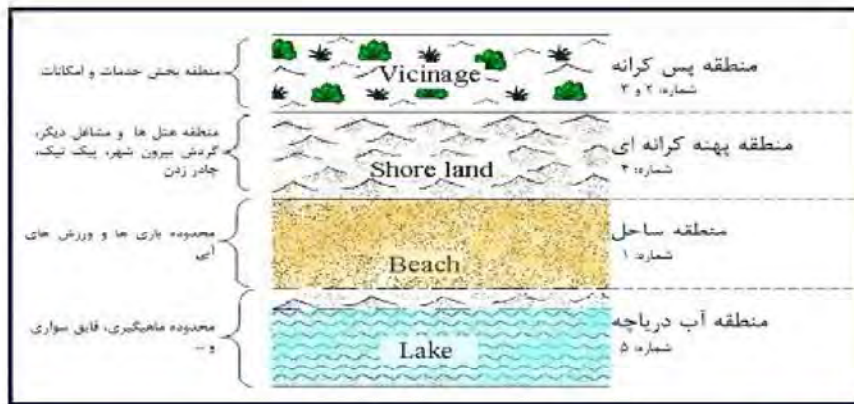
	<p>در نظر گرفتن مجموعه پارکینگ و ترمینال مسافری در ابتدای مسیر ورودی به منظور عدم ورود اتومبیل به داخل مجموعه</p>	<p>فعالیت‌های خدماتی (مانند: ترمینال - های مسافری، تعمیرگاه‌های اتومبیل و...)</p>	
	<p>در نظر گرفتن مکانی برای بازیافت زباله‌های تولید شده و تولید گاز</p>	<p>دفن زباله</p>	
	<p>بهره‌گیری از انرژی خورشیدی به منظور ایجاد معماری سیال و انعطاف پذیر</p>	<p>انرژی خورشیدی</p>	<p>عوامل «پایداری» در مجموعه گردشگری</p>
	<p>بهره‌گیری از سیستم جذب آب باران و همچنین به دلیل رطوبت بالا در منطقه مورد پژوهش، طراحی سیستم جذب شبنم</p>	<p>آب</p>	
	<p>در نظر گرفتن مجموعه پرورش ماهی و مزارع صیفی جات</p>	<p>تأمین مواد غذایی</p>	

مأخذ: نگارنده

۳-۲- تبیین طراحی صورت گرفته بر اساس چهار زیر منطقه موازی با دریاچه:

منابع طبیعی و فرهنگی که پایه و اساس گردشگری و تفریح را در دریاچه شکل می‌دهند، شامل مسائل عمده ذیل می‌شوند: الف) آب و آبیاری (ب) پوشش گیاهی (ج) توپوگرافی (د) زمین‌شناسی و خاک (ه) اقلیم (و) ویژگی‌های تاریخی (ز) ویژگی‌های نژادی، اطلاعات و راهنماها (ح) فعالیت‌های ساختمانی (ط) صنعت و تأسیسات گردشگری و تفریح در نواحی ساحلی دریاچه.

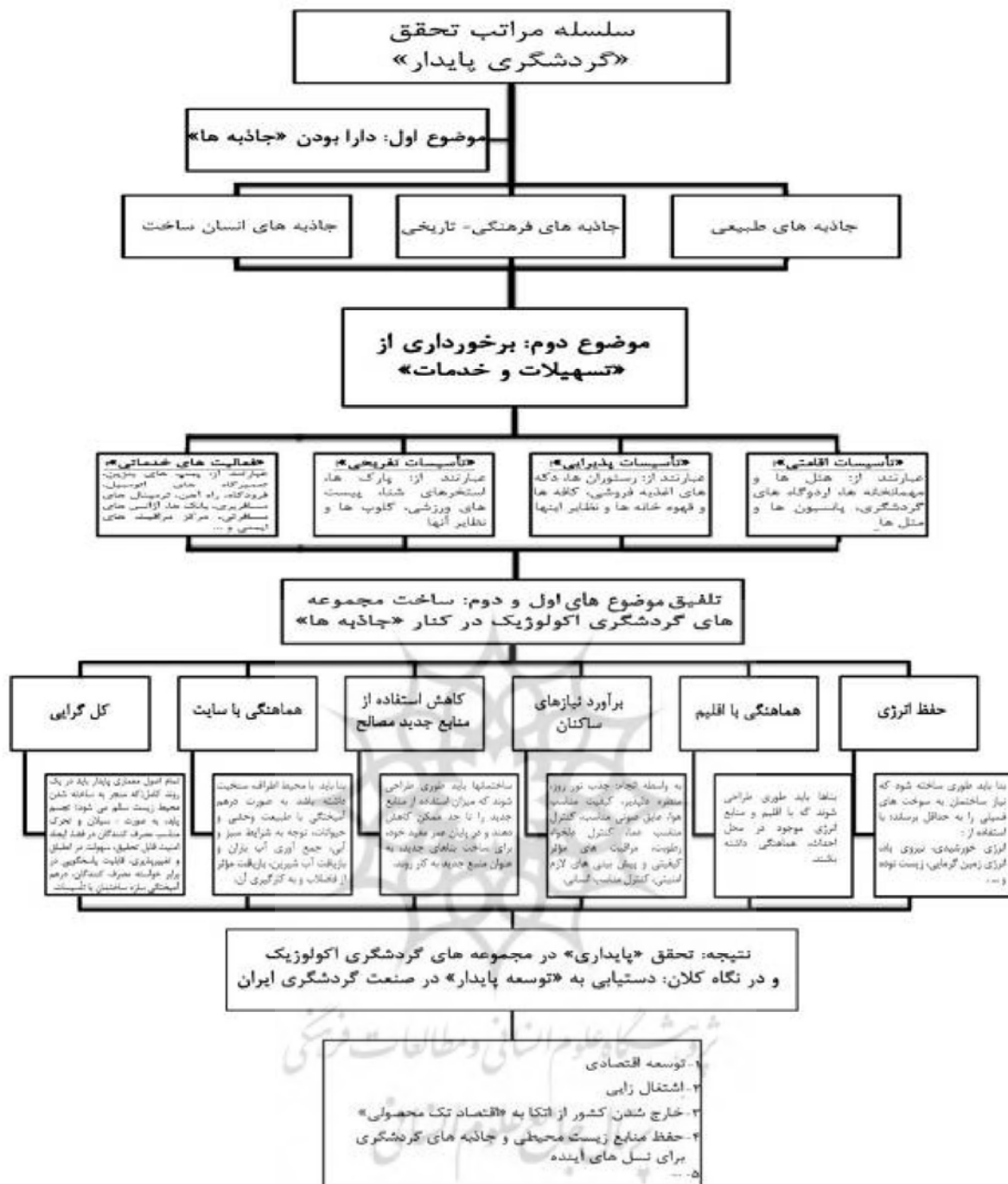
شکل ۸- طراحی مجموعه گردشگری اکولوژیک بر اساس چهار زیر منطقه موازی با دریاچه؛ مأخذ: نگارنده

بحث و نتیجه گیری

گردشگری یک پدیده اجتماعی مهم است. رونق گردشگری در هر مکان جغرافیایی در کنار پیامدهای مثبت و منفی اقتصادی، اجتماعی، اثرات زیست محیطی به همراه دارد که در صورت ادامه یافتن می تواند خسارت های جبران ناپذیری را به بار آورد؛ امروزه حجم فعالیت های بشر و تأثیر آن در محیط زیست از چنان

ابعادی برخوردار شده است که حوزه نفوذ آلودگی‌ها و تخریب محیط‌زیست به نقطه خاصی از جهان محدود نشده است. گردشگری در صورتی می‌تواند برای یک منطقه جغرافیایی حمایت پایه‌ای و اساسی را به همراه آورد که شاخص‌های زیست‌محیطی آن رعایت شود، «یعنی تحلیل سیستمی درباره محیط‌زیست و برنامه‌ریزی اقتصادی و اجتماعی باید به تفصیل و با ملاحظات ویژه به انواع مختلف توسعه گردشگری انجام شود». به عبارت دیگر باید برنامه‌ریزی صنعت گردشگری ایران با شیوه‌ای نظام یافته انجام گیرد و بر اساس گرایش‌های گذشته، حال و آینده استوار باشد. در شرایطی که قرن بیستم به پایان رسیده است هنوز توسعه برخی استان‌ها با مسائل و چالش‌های متعددی مواجه است چرا که راهبردهای گذشته در زمینه توسعه نواحی موفقیت‌آمیز نبوده و نتوانسته‌اند مسائلی همچون فقر، اشتغال، بهداشت، امنیت غذایی و پایداری محیط زیست را تأمین کنند. این راهبردها در توزیع منافع حاصل از رشد و توسعه نیز موفق نبوده و سبب ایجاد مشکلات متعددی برای نواحی به خصوص نواحی روستایی شده‌اند.

گردشگری یکی از مهمترین عوامل عمران ناحیه‌ای است، از این رو گردشگری امروزه در چارچوب طرح‌های آمایشی اعم از ملی- منطقه‌ای و محلی به عنوان یکی از ابزارها و مؤلفه‌های مهم توسعه و محرومیت‌زایی به شمار می‌رود. یکی از راهبردهای که اخیراً در اغلب کشورهای جهان مورد توجه قرار گرفته، توسعه و گسترش گردشگری در نواحی محروم و دارای پتانسیل‌های لازم برای گسترش گردشگری است، می‌باشد. بخش بسیار مهمی از فعالیت‌های جهانگردی در دنیا مبتنی بر یک گرایش قوی و تمایل خاص به بهره‌مند شدن از طبیعت است که امروزه اکوتوریسم نام گرفته است و سعی بر آنست تا در مناطقی از این قبیل، مجموعه‌های گردشگری اکولوژیک طراحی و ساخته شوند تا منطقه در مسیر توسعه و پیشرفت پایدار قرار گیرد. پژوهش حاضر تلاشی بود برای شناسایی بخش کوچکی از پتانسیل‌های جاذبه گردشگری در منطقه شرق استان مازندران و فرآیندی که باید طی شود تا به توسعه پایدار دست یافت. بنابراین با دشواری‌های کنونی و بحث تحریم‌ها و موانع اقتصادی در کشور، صنعت گردشگری به عنوان ابزاری مهم و کارساز و زود بازده می‌تواند این تهدیدها را به فرصتی برای پیشرفت روند اقتصادی در دو بخش «ایجاد اشتغال» و «افزایش ارزش پول داخلی» تبدیل کند. پیشنهاد می‌شود تا در پژوهش‌های آتی در زمینه دو مقوله شناخت جاذبه‌های گردشگری چندوجهی (تاریخی- فرهنگی- طبیعی) و ارزش‌گذاری آن توسط واحدهای دانشگاهی در هر استان و شهر به صورت اختصاصی صورت پذیرد. در زمینه بعدی نیز پژوهش و مطالعه مدون راه‌های ارتقاء جاذبه‌ی گردشگری استان یا شهر به وسیله‌ی طراحی صحیح مجموعه‌های گردشگری با توجه به نیاز محدود مورد مطالعه صورت پذیرد؛ به طور مثال در منطقه‌ای که جاذبه‌ی طبیعی آب گرم دارد، بهترین حالت ممکن طراحی مجموعه گردشگری درمانی توصیه می‌شود. در اینجا دو موضوع مطرح می‌باشد: اول شناخت و مطالعه مناطق دارای آب گرم و انتخاب و معرفی مناسب‌ترین سایت، دوم مطالعه و طراحی مجموعه‌های گردشگری درمانی با توجه خصوصیات منطقه‌ای. لذا با توجه به گستردگی مسأله پایداری در مجموعه‌های گردشگری و جوانب پیچیده و به هم پیوسته‌ای که این موضوع شامل می‌شود، توصیه به در نظر گرفتن «پایداری به عنوان محصول فرآیند مدیریتی» ضروری می‌باشد. در این راستا، نمودار زیر به عنوان الگوی «تحقق گردشگری پایدار» به عنوان نقشه راهی که در این مقاله بهره گرفته شد، معرفی می‌شود.

شکل ۹- الگوی «تحقق گردشگری پایدار»؛ مأخذ: نگارنده

منابع و مآخذ:

- ۱- پرانک، ژان و الحق، محبوب. ۱۳۸۰، گزارش لاهه: پیش زمینه توسعه پایدار(از فکر تا عمل)، ترجمه مصطفی مهاجرانی، فصلنامه علمی- پژوهشی محیط شناسی، ۲۸(دوره ۲۷): ۸۵-۹۹.
- ۲- فرجی‌راد، عبدالرضا و آقاجانی، سمیه. ۱۳۸۸، تحلیلی نو پیرامون گردشگری و جدیدترین طبقه‌بندی آن، فصلنامه علمی- پژوهشی جغرافیایی سرزمین، سال ششم(۲۳): ۶۱-۷۲.
- ۳- علیزاده، کتابون. ۱۳۸۱، اثرات حضور گردشگران بر منابع زیست محیطی، فصلنامه علمی- پژوهشی پژوهش‌های جغرافیایی(علوم انسانی)، شماره ۴۴(بهار): ۵۵-۷۰.
- ۴- آقاجانی، سمیه. ۱۳۸۳، قابلیت‌ها و محدودیت‌های توسعه استان گیلان در زمینه گردشگری، همایش منطقه‌ای علمی- پژوهشی گیلان و برنامه چهارم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی ایران. رشت، ۹۳-۹۶.
- ۵- تولایی، سیمین و کرده، نعمت و رحمتی، حسن و حاجی‌تاش، شریف. ۱۳۹۲، بررسی تأثیر نقش گردشگری بر اقتصاد روستایی(نمونه: روستای گوگتپه از توابع شهرستان مهاباد)، کنفرانس، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تبریز، تبریز، ۲۷-۲۸ آذرماه.
- ۶- زیاری، کرامت‌اله و مردانی، علی. ۱۳۹۴، امکان‌سنجی ایجاد و برنامه‌ریزی کمپ‌های تفریحی- توریستی در منطقه کوهسار، همایش بین‌المللی معماری، عمران و شهرسازی در هزاره سوم، تهران، کانون سراسری انجمن‌های صنفی مهندسان معمار ایران.
- ۷- شمس، مجید و بیرانوندزاده، مریم و حاتمی، مجتبی. ۱۳۹۰، نقش اکوتوریسم در توسعه شهرهای ساحلی(مطالعه‌ی موردی: استان هرمزگان)، همایش ملی قشم و چشم‌انداز آینده، سازمان منطقه آزاد قشم، ۲۵-۲۶ اردیبهشت‌ماه.
- ۸- شمس، مجید و مطلبیان، خسرو. ۱۳۹۳، گردشگری و نقش آن در اقتصاد مقاومتی، دوازدهمین کنگره انجمن جغرافیایی ایران با محوریت آمایش سرزمین، الگوی ایرانی اسلامی، نجف آباد، دانشگاه آزاد اسلامی واحد نجف آباد، ۱۳-۱۴ اسفندماه.
- ۹- قبادیان، وحید. ۱۳۸۱، راهنمای طراحی ساختمان در چهار اقلیم ایران، دومین همایش بهینه‌سازی مصرف سوخت در ساختمان، تهران، ۶-۷ اسفند، سخنرانی.
- ۱۰- مفیدی شمیرانی، مجید و خدابخشی، شهره. ۱۳۸۰، ساخت‌وساز پایدار در ارتباط با معماری سنتی ایران، سومین همایش ملی انرژی ایران.
- ۱۱- الوانی، سیدمهدی و پیروزبخت، معصومه. ۱۳۸۵، فرآیند مدیریت جهانگردی، چاپ اول، انتشارات دفتر پژوهش‌های فرهنگی، تهران.
- ۱۲- بانی‌مسعود، امیر. ۱۳۹۲، پست مدرنیته و معماری(بررسی جریان‌های فکری معماری معاصر غرب ۱۹۶۰-۲۰۰۰)، چاپ چهارم، نشر خاک، اصفهان.
- ۱۳- زاهدی، شمس‌السادات. ۱۳۸۵، مبانی توریسم و اکوتوریسم پایدار: با تأکید بر محیط زیست، چاپ اول، انتشارات دانشگاه علامه طباطبایی، تهران.
- ۱۴- طرح جامع توسعه گردشگری استان تهران. ۱۳۸۵.

- ۱۵- کاظمی، مهدی. ۱۳۸۵، مدیریت گردشگری، چاپ اول، انتشارات سمت (سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها)، تهران.
- ۱۶- نوبخت، محمدباقر، پیروز، ا، مرکز تحقیقات استراتژیک (مجمع تشخیص مصلحت نظام)، معاونت پژوهشی دانشگاه آزاد اسلامی. ۱۳۸۷، توسعه صنعت گردشگری در ایران؛ موانع و راهکارها. چاپ اول، انتشارات دانشگاه آزاد اسلامی (معاونت پژوهشی: دفتر گسترش تولید علم)، تهران.
- ۱۷- ادوارد، برایان. ۱۳۹۳، رهنمون‌هایی به سوی معماری پایدار، ترجمه ایرج شهروز تهرانی، چاپ دوم، انتشارات مهرآزان، تهران.
- ۱۸- سازمان جهانی گردشگری. ۱۳۷۹، برنامه‌ریزی توریسم در سطح ملی و منطقه‌ای، ترجمه دکتر بهرام رنجبریان و محمد زاهدی، انتشارات جهاد دانشگاهی، اصفهان.
- ۱۹- گی، چاک‌وای و فاسیولا، ادوآردو. ۱۳۷۷، جهانگردی در چشم‌اندازی جامع، ترجمه علی پارساییان و سیدمحمد اعرابی، چاپ اول، انتشارات دفتر پژوهش‌های فرهنگی، تهران.
- 20- Clark, T. N., (2004), *The city as an entertainment machine*. Oxford, UK: Elsevier Reisinger.
- 21- Florida, R., (2002), *The rise of the creative class*. New York, NY: Basic Books.
- 22- Irwin, Alun (2001), *Sociology and the Environment*, Cambridge: Polity Press.
- 23- Jansen-Verbeke, M., (1986), Inner city tourism: resources, tourists, and promoters. *Annals of Tourism Research*, Vol ,۱۳ .No. 1, pp.79-100.
- 24- Low, A., 1993, A model of tourist attraction research. *Annals of Tourism Research*, Vol. 14, No. 4, pp. 553–575.
- 25- Mill, R. C & A. M. Morrison, (1992), *The Tourism system: an introductory Text*, 2nded. Prentice Hall, New jersey.
- 26- Oh, C. O., (2005), *The Contribution of Tourism Development to Economic Growth in the Korean Economy*, *Tourism Management*, Vol. 26, No. 1, pp. 39-44.
- 27- Steele, J. (2005), *Ecological Architecture: a critical history*, London: Thames & Hudson.
- 28- Soleimanpour, H., (2006): *Nature Based Tourism: A Draft International Covenant*, Center for Sustainable Developmen (CENESTA) publication, TEHRAN, IRAN.
- 29- Samuel Seongseop Kima,-, Dallen J.Timothyb, Hag-Chin Han, 2007, "Tourism and political ideologies: A case of tourism in North Korea", *Tourism Management* (28), 1031- 1043.
- 30-WTO .2006 ,Year book of tourism statistics. Madrid: World Tourism Organization.